

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בירורי לשון

ז. נתוספו, יתוספו (ניתוספו, ייתוספו)
מלת ונוסף בפסוק ונוסף גם הוא על שונאינו
(שמות א. י) ניתרגמה על ידי אונקלוס ותרגום ירושלמי

ןִתּוֹסְפוֹן אֶף אֵינוֹן; וְנוֹסֵף עַל נַחֲלַת הַמַּטֵּה
 (בַּמְדַּבְּרֵלֹו, ג) — וְתּוֹסֵף עַל אַחַסְנַת שְׁבֵטֵא; וְנוֹסֵפָה
 נַחֲלַתֵן (שֵׁם, שֵׁם, ד) — וְתּוֹסֵף אַחַסְנַת הַיֵּן; בְּרֻכּוֹת
 אֲבִיךָ גִבְרוּ (בְּרֵאשִׁית מֵט, כו) — בְּרֻכְתָּא דַּאֲבוּךְ
 תּוֹסְפוֹן; עַל עוֹלַת הַתְּמִיד (בַּמְדַּבְּרֵלֹו, י) מֵתוֹרַגֵם
 בַּתִּי; וּמֵיתּוֹסְפָא עַל עוֹלַת תְּדִירָא; וְעוֹד נוֹסֵף
 עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כַּהֵמָּה (יִרְמִיָה לֹו, לב) מֵתַרְגָּם
 יוֹנַתֵן; וְעוֹד אֶתּוֹסְפוֹ עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין סְגִיאִין
 כּוֹתְהוֹן. צוּרוֹת אֵלוֹ שֶׁל הָאֲרַמִּית שֶׁלֹא אַחֲרֵי הַמִּקְרָא הֵן
 שֶׁל בְּנֵיין אֶתְפָּעֵל (> אֶתְאַפְּעֵל), שֶׁהוּא הַבְּנֵיין הַפְּסִיבִי לַבְּנֵיין
 אֶפְעֵל הַגּוֹרֵם (הַנְּטִיָּה הַשְּׁלִישִׁית). גַּם בְּאַפְּעֵל בָּאָה בַּמְקוֹם הַיִּי
 שֶׁל פֶּה־פֶּוֹ חֲלוּמָה: אוֹסִיף, אוֹסִיפָת; מוֹסִיף, מוֹסִיפָת; יוֹסִיף
 יוֹסְפוֹן, וכו'.

בהשפעת הארמית² הלשון המדוברת בפי היהודים בימי
 המשנה והתלמוד, נכנס בניין פסיבי זה של הנטייה הארמית
 השלישית אל לשון חכמים (במקום הופעל הרגיל), אלא
 שבמקום הסימן הפסיבי הארמי אֶת־ יבוא בעברית הסימן
 נֶת־³. וכך מוצאים אנו במשנה, בתוספתא, בתלמודים

1. בארמית המקראית יש בניין הופעל: הוֹסֵפֶת (דניאל ה' לג), הִתְקַנַּת
 (שם) ועוד.

2. אין לראות בבניין פסיבי מאוחר זה יצירה מקורית של העברית,
 אילו כך היה הדבר, היו נוצרות צורות ניתוסף, ניתוספו ביי חרוקה של
 הפעיל (ניתוסף > נתהוסיף).

3. השווה בנטייה הכבדה בארמית: פָּעַל—אֶתְפָּעֵל, ובעברית המשנית:
 פָּעַל—נֶתְפָּעֵל, בִּי פְּסִיבִית בעברית כמו בבניין נפעל.

דבמדרשים בעקיבות נתוספו, יתוספו, מתוספים וכו', אשר מפניהן נדחו צורות נפעל המקראיות של יסף, ואף בהופעל אין לשון חכמים משתמשת בפועל זה.²

הקריאה המסורה בפי העם היא בחולם כדין בניין זה בארמית, והכתיב הוא באות ו' אחת ולפרקים גם מלא י': תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהן... ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות נתוספת בהן (שבת קנב, א. בכ"י מינכן: מיתוספת³); כדי שיתוספו עליהם גרים (פסחים פז, ב) ועוד. הגייה זו מקובלת הייתה בין הלומדים מכל העדות, בליטא ובתימן, ברוסיה ובגרמניה, בפולניה ובאיטליה, וכו' וכו', וכך מסרו את הצורות האלו בחולם המדקדקים ומחברי המילונים: אברהם גייגר, בדקדוקו ללשון המשנה, 1845; יעקב לוי, מילון לתלמודים ולמדרשים 1876—1889; מ' יסטרוב, מילון תלמודי, 1886; שטיין, הפועל

1. פעלים עבריים אחרים בבניין זה נדירים הם: ניתוקד, ניתותרו, ניתוכח, המובאים במאמרו של חנוך ילון הנזכר למטה. ש"י עגנון כותב בכרך י"א מסיפוריו בספר "עד הנח": ומשניתוקם הבית (על דרך איתוקם תמידא שבמגילת תענית)... שניתוספה טובה על טובותיו (עמ' קסט).

2. בינוני הופעל מוסף (קרבן מוסף, מוסף התנור וכו') אינו משמש אלא בתורת שם או תואר להבעת מצב, שנתהווה ע"י פעולה, פסיבית, כמו בינוני פעל בנטייה השנייה של לשון חכמים, כגון מרוחק לעומת מתרחק, מתרחק, יתרחק וכדומה. במילון של לוי ושל בן יהודה אין הבינוני הזה, מוסף, בא בערך יסף, אלא בתורת שם ותואר מיוחדים באות מ'.

3. עיין נ' ברגריין, תורת הצורות, תרפ"ד, ע' 55; סגל, דקדוק לשון המשנה, תרצ"ו, ע' 118 וריש ע' 140.

בלשון המשנה, 1888; מילון בן-יהודה, חלק ד', 1915; לאור-
 טורטשינר, מילון גרמני-עברי, 1922 (ע' 722); דאלמאן, מילון
 תלמודי, 1922; נ' ברגרין, תורת הצורות, 1924 (ע' 174-175;
 בהשוואה לארמית); מ"צ סגל, דקדוק המשנה (בשפה האנגלית),
 1927; חנוך ילון, מחקר מפורט על בניין נתפצל ועל הפעלים
 הנוטים בבניין זה, תרביץ א', 1929, ע' 118-122; מ"צ סגל,
 דקדוק לשון המשנה, דביר, 1936; קוסובסקי, אוצר לשון
 המשנה ואוצר לשון התוספתא; יצחק אבינרי, פינת הלשון,
 משמר, 21 במרס, 1946.

בחולם ניקד גם ב י א ל י ק את הפועל הזה בספר האגדה:
 נתוספו כמה ספסלים (הוצאה בכרך אחד, ע' קסח, א); נתוספו
 על ישראל (רעה, א, סימן קלג); תלמידי חכמים... חכמה
 נתוספת בהם (תרפ, ב, פתגם ב' אלפים של"ה). — בס ל י ח ה
 „אלהים אל דמי לך מי" (לערי"ה, לעיוכ"פ, למנחה של יוכ"פ).
 שנתחברה ע"י ר' דוד בירבי משלם על הרוגי מסע הצלב
 הראשון אנו קוראים בסופה: נתוספו אלה וכאלה עד בלתי
 לאמר. כך מנוקד במחזור מנהג פולין, אלטונא, 1772, כרך ב'
 צד, ב; בסליחות מנהג פוזנא, ספר מטיב שפה מאת רפאל
 פירשטנטאל, 1839; בסליחות מנהג אשכנזים מאת ד"ר זליגמן
 בער, 1896; בספר הדמעות של שמעון ברנפלה, א' 202; באוצר
 התפלות, סליחות כ' סיוון ועוד, וחרניי מכיר טובה לידידי,
 למר ד"ר מנחם זולאי, שלבקשתי עיין בכתבי יד שבספריית
 מרזלמן שוקן ומצא בהם את הניקוד נתוספו בסליחה זו: בכ"י
 ברלין 9; בכ"י ברלין 177; בכ"י המבורג; בכ"י מחזור ווירמיזא,
 משנת ל"ב, 1272; בכ"י מחזור נירנברג משנת צ"א, 1331; ועוד.

הפועל נתוספו נמצא פעם אחת במשנה ופעמיים בתוספתא: נתוספו עליהם מוסיף ומזכה (משנה עירובין ז, ז), וכל המשניות המנוקדות, חדשות גם ישנות, גורסות נתוספו בו חלומה (כך גם במהדורת אלבק וילון). גם הוצאות שמהדיריהן העיזו לפרקים לשנות את הקריאה המסורה כדי להתאימה לדקדוק לשון המקרא. כאן במשנה יש לנו עדות עתיקה על הגייה זו בכ"י קויפמן, שכתוב ומנוקד בו: הִוֶּסְפוּ (הת' מסומנת בעיגול ע"י הנקדן כנראה להעיר על חסרון הני). בתוספתא עירובין, מהדורת צוקרמנדל, ט (ו) 1, אנו קוראים: ואומר זכיתי לכם ולכל שְׁנֵיתוֹסְפוּ עליכם, נִיתוֹסְפוּ עליהם וכו' (ניקוד הפועל הוא לפי כ"י ארפורט, שנכתב לפני שנת 1260 – הניקוד מאוחר במקצת? –). והרי כאן עדות עתיקה נוספת על קריאה זו.

ראינו, שלא הייתה נפוצה בעם קריאה אחרת מאשר בחולם. מאין באה אפוא הקריאה המוטעית נתוספו, ששומעים אנו מפי הרבה מדברי עברית חדישים: ר' אייזיק הירש ווייס המושפע מאד מדרכי המחשבה של ההשכלה, הביע בספרו משפט לשון המשנה, 1867, את הסברא, כי הקריאה בחולם היא הרגל של טעות, ומכיוון שבדקדוק המקרא יש בהתפעל פ"י צורת התנדע, הציע לבטל את ההגייה המקובלת מדורי דורות ולקרוא בדרך חדשה נתוספו. גם מחברי מילונים ומדקדקים אחרים לא היה ביד כולם להסביר את ניקוד הצורות

1. משניות מנוקדות של יוסט, 1882; תצלום, הוצאת מנורה, ווינא.

1927; משניות הוצאת איצקובסקי, סדר מועד של פרופ' יחזקאל בנעט, 1927.

של פועל זה שבלשון חכמים, והרבה מהם קבעו, שהן של בניין נתפעל בדרך מיוחדת, אולם לא ערבו את לבם להציע שינוי בקריאה המסורה. "קלקון" זה של ר' א"ה ווייס נתפשט בין מדברי עברית השפלתיים, שלא נתנו דעתם על כך, שקריאה הנהוגה מאות בשנים בפי עדות ישראל בכל התפוצות כולן, שקריאה זו ודאי לא חדשה היא ומשובשת, אלא מסורת עתיקה ואין לשנותה, אם כי אין צורתה מובנת בסקירה ראשונה למתבונן בה. חוקרי העברית המשנית שאינם מבני ישראל יודעים ומבינים את הדבר מכבר ונוהרים בהגייה העממית, והגיעה השעה, שכל המטפל בענייני הלשון העברית המאוחרת ישים לב לכלל של ר' יוחנן: לשון תורה לעצמה, לשון חכמים לעצמן (חולין קלו, ב) ולדברים שהורה אותנו אברהם גייגר (קבוצת מאמרים, ורשה, תרע"ע, ע' 92): "כלל גדול יסדו קדמונינו, כי לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, וחוקי הלשון נשתנו ברבות הימים... ואין רשות בידנו למחוק ולשנות כל הנמצא, אשר נראה כוזר בעיני המדקדק, האסור בכבלי חוק הלשון, כפי אשר מציאו מושל בעת שבת אבותינו על ארצנו".

ההגייה המוטעית עדיין לא נעשתה נחלת כל העם, ואין לומר עליה, נתקבלה מסורת חדשה זו ושבששתא כיון דעל עלי. עד היום קוראים רוב בני עמנו, המצויים אצל הספרות

1. במלה נתחספי וכו' — דאלמאן במילוננו, פרופ' ווילהלם גובאק

בפירושו למסכת עירובין, בהוצאת המשנה המדעית, גיטן, 1926, ועוד.

התלמודית והרבנית, נתוספו בחולם, כפי המסורת הישנה,
שהיא בת אלפיים שנה בערך, ואנו מצוים לקיים קריאה
נכונה זו. וטוב יעשו העיתונים והמחברים, אם יתנו יד לשרש
את השגיאה וידפיסו ניתוספו, ייתוספו, מיתוספים בו' אחת
חלומה.